

KISS GY. CSABA

Alföldi szlovákokból szórványnemzetiség

A magyarországi szlovákság múltjából

E népcsoport 19. és 20. századi történelmének az útját úgy is jellemezhetjük, mint egy folyamatot, melynek során a mai magyarországi szlovák etnikum egyes darabjai - földrajzi elhelyezkedésük, új szülőföldjük etnikai viszonyai következtében, és nem utolsósorban a szlovák nemzetté válás bizonyos politikai és ideológiai tényezői miatt - jellegzetes diaszpórává váltak. Az alföldi szlovák népcsoport történelmi sorsa egyben a kárpát-medencei modernkori nemzetállami „fejlődés” következménye, annak a XIX. században meginduló s egyre gyorsabb üteművé váló folyamatnak, amely az együtt élő etnikumok szétválasztását, a kisebb csoportok fölolvadását (amit nemegyszer erőszakos eszközökkel is segített a mindenkorai államhatalom) eredményezte. Ha úgy tetszik, egy tendencia jellegzetes példája az alföldi, később - 1918 után - magyarországi szlovák kisebbség. Amikor a XVII. század végétől szlovák csoportok húzódtak a török alól felszabadult déli megyékbe, vagy a XVIII. században, amikor tömegesen érkeztek az Alföldet benépesíteni és fölvirágoztatni - magyarokkal, németekkel és néhány más kisebb nemzetiségű csoporttal együtt -, nemigen gondoltak arra, hogy Magyarországnak egy olyan vidékén telepedtek meg, ahol majd a nacionalizmus századában a paraszti meggazdagodás és a polgárosodás nem egy tekintetben összefonódik a magyarrá válással, hogy a magyar nemzeti ideológia éppen ezen a területen - ahol sok volt a mezőváros, a szabadparaszti település - igen mély gyökeret ver, és a másnyelvűség a nemzeti antagonizmusok időszakában gyakran súlyos dilemmákat vet föl: hiszen úgy látszott, a demokratikus polgári fejlődés nyelve a magyar, a szlovák pedig egy olyan nemzeti mozgalomé, amelynek a központjai földrajzilag távolabb esnek, eszményeinek külpolitikai implikációi (a cári pánszlávizmus) nehezen érthetők.

Alföldi és felföldi szlovákok között egészen más természetű volt a különbség a XVIII. században, mint mondjuk a XIX. század második felében. Az alföldi szlovák népcsoportnak a történetét nem lehet a szlovák etnikumétól elkülönítve tárgyalni. Kétségtelen, hogy a XIX. századon keresztül - egészen a XX. század közepéig, és talán még azon is túl - megfigyelhető egy eleinte lassúbb, később fölgyorsuló szétválási folyamat. Épp ennek a folyamatnak a szakaszai tagolják az alföldi szlovákság történetét. Félreértés ne essék, a szétválás nem azt jelenti, hogy az Alföldön nem-szlovákká, valamilyen sajátos autonóm csoporttá vált volna az ott élő szlovákság, hanem azt, hogy a Felföldön egyre erőteljesebben kibontakozó nemzeti mozgalomhoz képest periférikus helyzetbe került, és rájuk - nagy magyar etnikai tömb közepén - egyre jobban ránehezült a természetes asszimiláció kihívása, majd az erőszakos magyarosítás kényszere.

Az első szakasz a felvilágosodás korára esik, a XVIII. és XIX. század fordulójára, az új század első két-három évtizedére. Ezt a sok tekintetben premodern korszakot még nyelvi türelmesség jellemezte. A közösségi társadalmi kommunikációt elsősorban a felekezeti keretek és a helyi társadalom érintkezései szabályozták. Itt nyomtatékkal kell megemlítenünk, hogy a szlovák evangélikus felvilágosodásnak igen fontos műhelyei és kisugárzó központjai (amelyek gyakran nem többek egy paplaknál) voltak az Alföldön, s ezek a műhelyek magától értetődő természetességgel voltak kapcsolatban a Felfölddel. Az alföldi gyülekezetbe megválasztott lelkészt meghívhatták egy felföldi községbe, vagy fordítva. Jeles szlovák értelmiségiek működtek - csak néhány példát említünk - Szarvason, Cinkotán, Maglódon, Kiskőrösön stb. Arról sem feledkezhetünk meg, hogy a cseh és szlovák „nemzeti ébredés” nagy apostola, Ján Kollár harminc évig (1819-1849) Pest-Budán volt lelkész. Az ország fővárosában volt - legalább az 1860-as évek végéig - a szlovák kultúrának az egyik

legfontosabb központja, a Bach-korszak válsága idején ide koncentrálódott a szlovák politikai vezető réteg is. A jómódú alföldi szlovák települések egyáltalán nem számítottak perifériának a nemzeti kultúra számára, az viszont kétségtelenül igaz, hogy a harmincas évektől jelentős mérvű volt a magyarosodás (ami jól érzékelhető Nyíregyháza példáján, ahol gyorsan fogyott a szlovák anyanyelvűek aránya).

A nemzeti antagonizmusok megjelenésének sorsdöntő korszaka az 1830 és 1867 közötti évtizedekre esik, ami meghatározó jelentőségű volt az alföldi szlovákság további sorsára is. Eleinte nem látszott nyilvánvalónak, hogy a céljait megfogalmazó szlovák nemzeti ideológia a politikai célok körvonalazásának a szakaszában majd egy szlovák területet is kijelöl, és ebből kimarad az alföldi szlovákság. Még *Slovensko* fogalma sem volt eleinte egyértelmű, legalább annyira jelentett először *szlovákságot* (értsd: mindenki, aki szlovák, akinek ez az anyanyelve), mint egy bizonyos területet, országrészt vagy tartományt, hiszen ilyen közigazgatási, egyházkormányzati egység nem létezett a középkor századaiban. Kollár nagyszláv nemzetfogalmába minden szlovák beletartozott, egyformán sajnálkozott az elfajzás (asszimiláció) bűne miatt, ha az Pesten történt vagy Gömörben, mind a kettőt ugyanúgy szemlélte. Kétségkívül jobban áthatotta a magyar nemzeti ideológia, a polgárosodás piros-fehér-zöld színű útjának lehetősége az alföldi szlovák közösségeket, mint a Felföld színszlovák megyéiben élőket, bár általában azt is el kell mondani, hogy a szlovák nemzeti mozgalom lassan bontakozott ki, és az ideológia mögött jelentősen elmaradt az ideológia elterjedése, amit bizonyít az is, hogy 1848 sorsdöntő eseményei során milyen csekély tömegbázissal számolhatott a Štúr-Hurban-féle csoport. A nemzeti mozgalom és ideológia lényegében 1848-ban érkezett el ahhoz a fontos fordulóponthoz, amikor a kulturális követeléseken túl megjelennek a politikaiak is, köztük a szlovák terület valaminő közigazgatási elhatárolásának az igénye. Szó volt tartományi autonómiával bíró területről a Magyar Királyság keretében, majd önálló koronátartományról, amelynek fejedelme vagy nagyhercege lett volna a Habsburg uralkodó. Függetlenül attól, milyen tartalmú politikai elképzelésekről, orientációról volt szó: a politikai nemzet egy lényeges attribútuma jelent meg ebben a követelésben. És ez a követelés magában hordta a szlovák tartományon kívül eső szlovákság perifériára szorulását az ideológiában és a politikában, éppúgy, mint a képzelt terület nem-szlovák lakóinak asszimilációjára való rejtett szándékot is. Amiképpen ez szóba is került az 1861-es turócszentmártoni gyűlésen, ahol a nemzeti mozgalom magáévá tette a külön szlovák terület (Okolie) megalakításának a követelését. Az alföldi szlovákság paraszti tömegei viszont 1848-ban Kossuth zászlaja alatt harcoltak, és a szabadságharc leverése után nem kevesen közülük úgy gondolkodtak, hogy a felföldi szlovákság egyes csoportjai felforgatókra hallgattak, az orosz, cár ügynökeire, ezért ha valaki igazán a haza és a szabadság ügye mellett áll, nemcsak hungarus (uhorský), hanem magyar, nyelvében is. A maglódi születésű Ondrej Seberíny például (Petőfi barátjának, Szeberényi Lajosnak az öccse) végig szolgálta a szabadságharc ügyét, szinte az utolsó napig szerkesztette a kormány hivatalos lapját. Ő azután azok közé tartozott (ellentétben testvérével), aki - mivel szlovák nyelvű gyülekezet, a nagylaki hívta el lelkésznek - szlovák maradt, abban az értelemben is, hogy íróként ezen a nyelven működött. Az alföldi szlovákok dilemmáját tehát súlyosbította, hogy a nemzeti mozgalom célkitűzéseiből bizonyos értelemben kimaradtak, s közben erősödött a magyar közvélemény intoleranciája is. Mindazonáltal a magyarosodás csak azokat a csoportokat érintette, amelyek szórványban laktak, vagy elköltöztek, illetőleg följebb emelkedtek a társadalmi ranglétrán. A szlovák abszolút többségű települések (például Tótkomlós, Békéscsaba) etnikai állománya lényegesen nem változott a XIX. század folyamán. Amiben viszont jelentős változás következett be, az az értelmiségi elit elszivárgása, eltávolodása a nemzeti mozgalomtól. Ez persze részint politikai és társadalomfejlődési okokkal is magyarázható. Kezdett kialakulni a szlovákság körében is 1848 után az a hivatásos értelmiség, amelyik képes volt betölteni a kulturális és politikai

szerepét is. Folyóiratok alakultak, szlovák nyomdák, politikai fórumokra lett szükség. Míg a neoabszolutizmus elleni harcban még kétségtelen volt Pest-Buda vezető szerepe a szlovák politikában (itt jelentek meg a legfontosabb lapok, folyóiratok), 1867 után a nemzeti mozgalom egyik meghatározó jelentőségű szárnya tudatosan a Felföldet választotta tevékenysége terepéül, bármily kicsik voltak az ottani színszlovák városkák, bármennyire elmaradtak. Így a Matica slovenská székhelye Turócszentmártonban lett, s ide települt át Pestről a legfontosabb sajtóorgánium is. Az alföldi településeken tevékenykedő szlovák értelmiséget odafönt nemegyszer gyanakodva fogadták, magyarórnak tartották őket. A Békéscsabán élő és dolgozó történészt, Haan Lajost (1818-1891), aki szlovákul (illetve csehül, a szlovák evangélikusok nyelvén) és magyarul is publikált, visszamenőleg is hajlandók ma magyarórnak tekinteni Szlovákiában, magyar kortársai pedig nemegyszer „pánszláv” rokonszenveit nehezményezték. Azt pedig az utókor keserű tréfájának tekinthetjük, hogy az ötvenes években úgy döntöttek Békéscsabán, hogy az alföldi szlovákok legjelentősebb történészéről nem lehet többé utcát elnevezni, mivel hogy foglalkozása szerint evangélikus lelkész volt.

Tehát a XIX. század második felében nemzeti szempontból perifériára, marginális helyzetbe szorult az alföldi szlovákság. Gyakran érte az itteni szlovákságot az a vád a Felföldről, hogy csak anyagi gyarapodásával törődik, hogy önként magyarosodik. Ugyanakkor persze az egész szlovák nemzeti kultúra is elég mostoha helyzetben volt, különösen a Matica slovenská és a három szlovák tannyelvű gimnázium bezárása után. A felföldiség a jómódú, rátartó alföldi parasztpolgárok szemében valami rajongást, pánszláv délibábok hamis csábítását jelentette. A kultúra pedig egy viszonylag izolált regionális, paraszti kultúrát, szlovák (illetőleg bibliai cseh) nyelvű egyházat, népszínműveket (a Felföldről), kalendáriumot, helyi félig dilettáns írástudók próbálkozásait.

Körképünkben meg kell említeni az egyetlen nagyvárosi szlovák csoportot, a budapestit. Itt volt jelentős számú szlovák munkásság is, a szlovák munkásmozgalom kezdetei is részben ide kötődnek. És mivel a főváros közigazgatási, pénzügyi, oktatásügyi centrum, találunk egy vékony szlovák értelmiségi réteget, diákságot is. A századelő modern gondolatokért lelkesedő szlovák egyetemistái itt kerestek kapcsolatot hasonló beállítottságú román, szerb, horvát társaik felé, itt jelent meg a század elején a Prúdy (Áramlatok) c. folyóirat, mely korszerű szemléletet, és a cseh-szlovák egymásra találás eszméit terjesztette.

Alapvetően megváltozott a helyzet az 1918-as államfordulat után. Még inkább válaszkényszer előtt érezték magukat a városi szlovák értelmiségiek és középosztályiak, a trianoni sokk utáni Magyarországon ezek a szlovák rétegek fokozatosan disszimilálódtak. Maradt a paraszti alföldi szlovákság, immár egy túlnyomóan magyarok lakta országban. Szlováknyelvűségüket a paraszti életforma zártsága konzerválta.